जानकारी पत्र (Briefing Paper)

अङ्क ११ २०७१ असोज

मार्टिन चौतारी
www.martinchautari.org.np

संविधानसभा २ मा उपस्थिति र प्रक्रिया

परिचय

२०७० मंसिर ४ मा भएको दोस्रो संविधानसभाको चुनावपछि पनि संविधान लेखन प्रक्रियाको गति सुस्त छ ।[१] दुई प्रमुख चुनौतीका कारण संविधान लेखनको प्रक्रियाले गति लिन सकेको छैन । पहिलो, अघिल्लो संविधानसभाको अवधिमाजस्तै यसपाली पनि मुख्य राजनीतिक दलहरूको प्राथमिकता सत्ता बाँडफाँड र शक्ति सञ्चय रहेको छ । चुनाव सम्पन्न भएको चार महिनापछि मात्र नयाँ सरकार बन्न सक्यो[२] भने सबै प्रमुख राजनीतिक दलभित्र आपसी द्वन्द्व छ र अन्तरपार्टी विमति गहिरिँदो छ । दोस्रो, अघिल्लो संविधानसभाको अवधिमा जस्तै शान्ति प्रक्रियामा भएको प्रगतिले संवैधानिक परिवर्तनको गतिलाई निर्धारण गरेको देखिन्छ । पहिलो संविधानसभाको अवधिमा दुई ओटा सेनाबीचको समायोजन मुख्य मुद्दा थियो । दोस्रो संविधानसभामा बेपत्ता नागरिकहरूको खोजी, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन[३] र पछिल्लो समयमा उच्चस्तरीय राजनीतिक समिति बनाउनेबारे भएको सम्झौता कार्यान्वयनको माग[४] मुख्य मुद्दा बनेको छ । यो सम्झौता मूलरूपमा दोस्रो संविधानसभामा एनेकपा माओवादीको सहभागिता सुनिश्चित गर्न र संविधान लेखनको प्रक्रियालाई सहजीकरण गर्न तथा शान्ति प्रक्रियासम्बन्धी मुद्दाहरूलाई हल गर्ने उद्देश्यले गरिएको थियो ।[५]

[१] पहिलो संविधानसभाको असफलताको बारेमा विश्लेषण पढ्न हेर्नुहोस्– मार्टिन चौतारी जानकारी पत्र नं. ८, 'संविधानधसभा क्षयीकरणको अन्तर्य (२०६५-२०६९)' चैत २०६९ । मार्टिन चौतारीका सबै नीति पत्र तथा जानकारी पत्र www.martinchautari.org.np मा उपलब्ध छन् ।

[२] निर्वाचन भएको झन्डै तीन महिनापछि नेपाली काङ्ग्रेसका सभापति सुशील कोइराला २७ माघ २०७० मा प्रधानमन्त्री चयन भए पनि सरकारले पूर्णता पाउन थप एक महिना लाग्यो । त्यसैले सो अवधिमा संविधान–लेखनको काम खासै अगाडि बढ्न सकेन । कमजोर प्रतिपक्ष र स्थिर सामाजिक परिस्थितिमा बलियो संयुक्त सरकारको नेता भए पनि कोइरालाको सरकार उत्तिकै सुस्त, अप्रभावकारी र योजना तथा रणनीतिविहीन देखिन्छ । रावल, रामबहादुर । २०७० । धेरै शक्ति, सुस्त शैली । नेपाल १४(४१) : २२–२९ ।

[३] राष्ट्रपतिले २८ वैशाख २०७१ मा विधेयकमा हस्ताक्षर गरेपछि ऐन बन्यो । Rai, Dewan. 2014. Prez seals TRC bill. *The Kathmandu Post*, 12 May, p.1.

[४] एकीकृत नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एनेकपा) माओवादीले २०७० पुसमा गरिएको चार बुँदे सम्झौतालाई आधार बनाएर जोडदार रूपमा यस्तो माग उठाएको थियो ।

[५] संविधानसभालाई निर्देश नगर्ने भनी उल्लेख गरिए पनि बाबुराम भट्टराई नेतृत्वको संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिको तुलनामा उच्चस्तरीय राजनीतिक समितिको कार्य र यसको संरचना प्रस्ट छैन । Giri, Anil. 2014. Parties agree to revive HLPC. *The Kathmandu Post*, 25 March, p.1. त्यस्तो संयन्त्रको वैधानिकतामा प्रश्न उठाइएको र त्यसले लोकतन्त्र र कानुनी शासनको मान्यतालाई नजरअन्दाज गर्नसक्ने सम्भावनालाई प्रकाश पारिएको छ । नागरिक । २०७० । गैरसंवैधानिक संयन्त्र । १३ चैत, पृ. ६ ।

यसै पृष्ठभूमिमा, यो जानकारी पत्रलाई दोस्रो संविधानसभाले गरेका प्रगति, उसका सामू रहेका चुनौती र संविधानसभामा सभासद्हरूको उपस्थितिको विशेष सन्दर्भसहित पहिलो संविधानसभाबाट सिकिएका वा नसिकिएका पाठहरूमा केन्द्रित गरिएको छ । यो पत्रको पहिलो खण्डमा संविधानसभाका सामान्य प्रक्रियाहरूको विश्लेषण गरिएको छ भने दोस्रो खण्डमा सभासद्हरूको हाजिरीलाई दलगत र समूहगत हिसाबबाट केलाइएको छ ।

संविधानसभा २ : प्रगति र पाठ

प्रक्रिया

सन् २०१३ पछि संक्रमणकाल पार गर्ने सन्दर्भमा भएको मुख्य प्रगतिमध्ये अघिल्लो संविधानसभामा नयाँ संविधानको अन्तर्वस्तुमाथि जुटेका सहमतिलाई वर्तमान संविधानसभाले स्वामित्व ग्रहण गर्नु एउटा हो । त्यसैले पहिलो संविधानसभाका संवैधानिक समिति, १० ओटा विषयगत समितिहरू र तीन ओटा प्रक्रियागत समितिको सट्टा दोस्रो संविधानसभामा जम्मा पाँच ओटा समिति मात्र गठन गरिए । ती समिति यसप्रकार छन् : संविधान अभिलेख अध्ययन तथा निर्क्योल समिति (नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी एकीकृत मार्क्सवादी लेनिनवादी [नेकपा एमाले] का विष्णु पौडेलको नेतृत्वमा); संविधान मस्यौदा समिति (नेपाली काङ्ग्रेसका कृष्ण सिटौलाको नेतृत्वमा); संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समिति (एनेकपा माओवादीका बाबुराम भट्टराईको नेतृत्वमा); क्षमता अभिवृद्धि तथा स्रोत व्यवस्थापन समिति (मधेसी जनाधिकार फोरम नेपाल [मजफो नेपाल] की लक्ष्मी चौधरीको नेतृत्वमा) र नागरिक सम्बन्ध तथा संविधान सुझाव समिति (नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी एकीकृतकी प्रमिला राणाको नेतृत्वमा) ।[६] संविधान अभिलेख अध्ययन तथा निर्क्योल समितिलाई पहिलो संविधानसभाका दस्तावेजहरूको अध्ययन गर्ने जिम्मेवारी दिइएको थियो । उक्त समितिले पहिलो संविधानसभाका दु-दुई ओटा प्रतिवेदन अध्ययन गर्ने गरी छ ओटा उपसमिति बनायो । उपसमितिहरूले ११ ओटा विषयगत समिति र एउटा विवाद समाधान उपसमितिका प्रतिवेदन केलाए । उपसमितिहरूले आआफ्ना प्रतिवेदन मुख्य समितिलाई बुझाएपछि अघिल्लो संविधानसभामा सहमति भएका र विवादित मुद्दासहितको एउटा समग्र प्रतिवेदन तयार पारियो । सहमति भएका विषयलाई संविधान मस्यौदा समितिमा पठाइयो भने विवादित मुद्दाहरूको प्रतिवेदन संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाइयो । पछिल्लो समितिलाई संविधान लेखन प्रक्रियाका विवादित विषय सुल्झाउन १४ असोज २०७१ सम्मको बढाइएको म्याद दिइयो ।[७]

माघ २०७१ मा संविधान जारी गर्ने उद्देश्यका साथ संविधानसभा सचिवालयले संविधानको पहिलो मस्यौदा कात्तिक अन्तिमसम्म ल्याउने प्रस्ताव गरेको थियो । संविधानसभाले पहिलो मस्यौदाको लागि एक महिना छिटो अर्थात् असोज मसान्तको समयसीमा तोक्यो । उक्त समयसीमामा काम सम्पन्न गर्न सकिने कुरामा सचिवालयका कर्मचारीले व्यक्त गरेका शंका[८] त्यसयता सही सावित भएको छ । पाँच ओटा समितिका सभापति समयमै चुनिएको भए पनि समितिको कार्ययोजनाको तयारी र विशेषज्ञहरूको मनोनयनको समयसीमा (१५ वैशाख २०७१ भित्र), र विवादित विषयहरूमा सहमति कायम गर्ने (१६ देखि २२ भदौ २०७१) को समयसीमा पालना हुन सकेन । यसले समयसीमालाई पछाडि धकेलेर विवादित विषयमा सहमति कायम गर्ने (३० भदौ २०७१) र संविधानको पहिलो मस्यौदाको तयारी (असोज अन्तिम हप्ता २०७१) पुर्‍यायो, जसले संविधान जारी गर्ने मिति (माघ २०७१) लाई असर पार्नसक्ने देखिएको छ ।

संविधानसभा नियमावली (२०७०) अनुसार नागरिक सम्बन्ध तथा संविधान सुझाव समितिले अन्य कामका अलावा मस्यौदामाथि प्रत्येक जिल्लामा नागरिक सुनुवाई गराउने उल्लेख छ । यसका लागि कार्यतालिकामा एक महिनाको समय छुट्ट्याइएको छ, जसलाई संविधानसभा सदस्यहरूले अपर्याप्त भनी टिप्पणी गरेका छन् ।[९] वैशाखको अन्ततिर नै समितिकी सभापति प्रमिला राणाले १५ सदस्यीय उपसमितिले मिडियाको प्रयोग, कार्यशाला सञ्चालन, सार्वजनिक सुनुवाई, आदिका लागि तयारी सुरु गरिसकेको भए पनि नागरिकमा जानका लागि तोकिएको समय दशैं/तिहार ताका पर्ने भएकाले उनीहरूको काम कठिन हुने बताएकी थिइन् ।[१०] समयसीमाहरूको पालना हुन नसकिरहेको अवस्थामा लगभग चार महिनापछि आएर राणाले समितिको कामको लागि म्याद थपसम्बन्धी कुनै निर्णय नभएको र उनीहरूको काम स्थगित भएको खुलासा गरेकी छन् । पहिले जस्तै, गाउँ तहसम्म पुग्ने कुनै रणनीतिबिना नै

[६] समितिहरूको संख्या घटाउँदा समितिहरूको आकार निकै ठूला भएका छन् जसलाई मिडियाले 'जम्बो' समितिको संज्ञा दिएका छन् । पहिलो संविधानसभाको संवैधानिक समितिका सभापति निलाम्बर आचार्य जस्ता व्यक्तिहरूले त्यस्ता समितिहरूको छिटो निर्णय गर्न सक्ने क्षमतामा शंका व्यक्त गरेका छन् । किनकि ती समितिहरू वादविवाद र प्रक्रियामै अलमलिन सक्छन् । पाण्डे, बलराम । २०७० । संविधानसभामा 'जम्बो समिति' । *नागरिक*, ९ चैत, पृ. १ ।

[७] Giri, Anil. 2014. Parties agree to revive HLPC. *The Kathmandu Post*, 25 March, p. 1.

[८] The Kathmandu Post. 2014. CA endorses calendar statute draft by mid-Oct. 4 April, p. 1.

[९] मार्टिन चौतारीको अन्तर्वार्ता, २५ र २६ भदौ २०७१ ।

[१०] मार्टिन चौतारीको अन्तर्वार्ता, ३० वैशाख २०७१ ।

७५ जिल्लाका २४० निर्वाचन क्षेत्र समेट्न ३० जना संविधानसभा सदस्यहरूको टोली बनाउने योजना देखिन्छ ।[११] समयसीमाको पालना नहुँदा नागरिकसँगको पहुँचका लागि छुट्याइएको समय घट्ने र संविधान लेखन प्रक्रियाका लागि नागरिकहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता तथा परामर्श र संरचित सुझाव संयन्त्रको आवश्यकता[१२] जस्ता पहिलो संविधानसभाबाट प्राप्त पाठहरू नसिकिएको देखियो ।

सम्भ्रान्त नियन्त्रणका लागि सिकिएका पाठ

पहिलो संविधानसभामा जस्तै तिनै राजनीतिक दल र ती दलका नेतृत्वपंक्ति नै दोस्रो संविधानसभामा पनि हावी छन् । पत्रपत्रिकामा प्रकाशित समाचारहरूले 'ठूला तीन' दल–नेका, नेकपा एमाले र एनेकपा माओवादी–ले कसरी 'तीन मुख्य समिति' को नेतृत्व आपसमा भागबण्डा गरे र बाँकी दुईको नेतृत्व मधेस केन्द्रित दल र साना दललाई दिए भन्ने उल्लेख गरेका छन् ।[१३] 'महत्त्वपूर्ण' र 'कम महत्त्वपूर्ण' समितिहरूको निर्माण सम्बन्धमा सभासद् गगन थापाले संविधानसभामा प्रश्न उठाएका थिए जसमा संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समिति सबै ठूला नेताहरूका लागि बनाइएको र पार्टीभित्र महत्त्वपूर्ण नमानिएका सबैलाई क्षमता अभिवृद्धि र स्रोत परिचालन समितिमा थन्काइएको हो भन्ने प्रश्न पनि थियो ।[१४] केही सीमित नेताहरूले शक्ति बाँडफाँडको सहमति गरेकोमा सभासद्हरूले असन्तुष्टि व्यक्त गरेको समाचारहरूमा उल्लेख छ । यसै सन्दर्भमा नेकाका सभासद् रामहरी खतिवडाले भनेका छन्, "हामी हाम्रो समितिको सभापति चयन गर्न सक्ने अवस्थामा पनि छैनौँ । समितिहरूका सभापतिको भागबण्डासम्बन्धी दलहरूबीचको छलफलबारे पनि हामीलाई जानकारी हुँदैन ।"[१५]

त्यसमाथि, पहिलो संविधानसभामा झैँ यसपाली सभासद्लाई बोल्नका लागि समय विभाजनको स्पष्ट नियम छैन ।[१६] संविधानसभाको एजेण्डासम्बन्धी सल्लाहाकार समितिले दल र दलका सदस्यका लागि सामान्यतया दलको शक्तिअनुसार समय तोक्ने गर्छ । ठूला दललाई बोल्न धेरै समय दिइने, साना दलले ३ देखि ५ मिनेट पाउने, र बोल्नका लागि जहिले नाम दर्ता गराए पनि साना दलका सभासद्लाई सधैँ अन्तिममा मात्र पालो दिइने सभासद्हरूले कुराकानीका क्रममा बताए ।[१७] पहिलो संविधानसभामा जस्तो प्रस्ट नभए पनि विभेदकारी प्रक्रियाहरू अहिले पनि अभ्यासमा छन् ।

संविधानसभाका नयाँ नियम र नियमावलीमा भएका ससाना परिवर्तन पनि उल्लेख गर्न लायक छन् । उदाहरणका लागि, नयाँ नियममा समितिका बैठकमा सभासद्हरू लगातार अनुपस्थित रहन पाउने दिनको संख्या ४ बाट बढाएर ५ बनाइएको छ । सोभन्दा बढी दिन लगातार अनुपस्थित भएमा सम्बन्धित समितिका सभापतिले निलम्बन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यद्यपि, यस्तो दण्ड व्यवस्था विगतमा कहिल्यै कार्यान्वयन गरिएन र अहिले पनि त्यो सम्भावना छैन, तर यो परिवर्तनले संविधानसभामा अनुपस्थित हुनेलाई प्रोत्साहन दिएजस्तो देखिएको छ । पहिलो संविधानसभामा खास गरी नेतृत्व तहको न्यून उपस्थिति विरुद्ध उठेका सार्वजनिक आक्रोशको पृष्ठभूमिमा उपस्थितिको स्तरलाई सुदृढ तुल्याउनु पर्नेमा दोस्रो संविधानसभाले उपस्थितिसम्बन्धी नियम झन् खुकुलो तुल्याएको छ ।

संविधानसभाको नयाँ नियम र नियमावलीबाट हटाइएका प्रावधान पनि उल्लेखयोग्य छन् । संविधानसभाको पहिलो नियमावली (२०६५) मा संविधानसभाका सबै समितिलाई निम्न कुरा तोकिएको थियो : 'समितिका सदस्यहरू मनोनयन गर्दा संविधानसभामा प्रतिनिधित्व गर्ने सबै राजनीतिक दलहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी संविधानसभामा रहेको दलीय संरचना, महिला, आदिवासी/जनजाति, मधेसी, दलित, पिछडिएको क्षेत्र, मुस्लिमलगायत अल्पसंख्यकको सबै पक्षको सभामा रहेको उपस्थितिको आधारमा समानुपातिक समावेशीकरण हुनु पर्दछ ।' नयाँ नियमावलीमा यो प्रावधान संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिको हकमा मात्र लागू गरिएको छ । त्यसैले संविधानसभाभित्र ऐतिहासिक रूपमा सीमान्तीकृत समूहको समुचित प्रतिनिधित्व गराउने संस्थागत संयन्त्र छैन । पहिलो संविधानसभामा मुख्य रूपमा अनौपचारिक तर बलिया अन्तरपार्टी ककस थिए । खास गरी महिला र जनजाति ककसले महिलाको नागरिकताको विषय र जातीय आधारको संघीयताको विषयमा दल (मुख्य गरी नेका र नेकपा एमाले) र तिनका नेतृत्वले लिएका अडानलाई चुनौती दिएका थिए । यी दुई दल दोस्रो संविधानसभामा त्यस्ता ककस बनाउने कुराको विपक्षमा रहे किनकि "तिनीहरूले संविधान लेखन प्रक्रियालाई जटिल बनाउने छन् ।"[१८]

[११] मार्टिन चौतारीको अन्तर्वार्ता, २५ भदौ २०७१ ।

[१२] पहिलो संविधानसभाको राय संकलन अभ्यासबारे हेर्नुहोस्, मार्टिन चौतारी नीति पत्र नं. १, 'संविधान निर्माण प्रक्रिया', जेठ २०६६, पृ. ६–८ ।

[१३] Bhattarai, Kamal Dev. 2014. Big 3 set to keep vital CA panels. *The Kathmandu Post*, 25 April, p.1.

[१४] पाण्डे, बलराम । २०७० । संविधानसभामा 'जम्बो समिति । *नागरिक*, ९ जेठ, पृ. ८ ।

[१५] Dahal, Ashok. 2014. Fill 26 CA vacancies before electing CA panel chairs: Lawmakers. *República*, 14 April, p. 4.

[१६] पहिलो संविधानसभामा छलफलको समय संरचनासम्बन्धी विवरणका लागि हेर्नुहोस्, मार्टिन चौतारी नीति पत्र नं. ४, 'संविधानसभामा उपस्थिति र सहभागिता', असोज २०६७, पृ. ४ ।

[१७] संविधानसभा सदस्यसँग मार्टिन चौतारीको अन्तर्वार्ता, २६ भदौ २०७१ ।

[१८] Bhattarai, Kamal Dev. 2014. CA caucus debate rages; parties divided. *The Kathmandu Post*, 8 March, p. 1/4.

संविधानसभामा ककसमाथि लगाइएको अघोषित 'प्रतिबन्ध' र सीमान्तकृतहरूलाई आफ्नो सरोकार व्यक्त गर्ने ठाउँको रूपमा क्षमता अभिवृद्धि र स्रोत परिचालन समितिमा सीमित गरेबाट दलका सम्भ्रान्त (एलिट) हरूको संविधानसभामा पकड प्रस्ट हुन्छ ।

नयाँ संविधानका लागि समतापूर्ण लोकतान्त्रिक छलफल हुनुपर्ने ठाँउमा पहिलो संविधानसभाबाट राजनीतिक सम्भ्रान्तहरूले सिकेको पाठ भनेको समावेशीतालाई संकुचित गर्दाको फाइदा, मुख्य राजनीतिक दलहरूको विशेषाधिकारको सुरक्षा, अनुपस्थितिलाई प्रोत्साहन, लोकतन्त्रिक प्रक्रियाको नियन्त्रण, र राजनीतिक तहहरूको संरक्षण रहेको देखियो ।

संविधानसभा २ मा उपस्थिति

संविधानसभाबारेका मार्टिन चौतारीका विगतका प्रतिवेदन जस्तै यो जानकारी पत्रमा पनि जवाफदेहिता र पारदर्शिता जाँच गर्ने क्रममा सभासद्हरूले संविधान निर्माणमा निर्वाह गरेको भूमिकालाई मापन गर्न उनीहरूको उपस्थितिको अभिलेखलाई विश्लेषणको मुख्य आधार बनाइएको छ । यो प्रतिवेदनले ८ माघ २०७० मा संविधानसभाको पहिलो बैठक बसेदेखि १६ असार २०७१ सम्मको समयावधिलाई समेटेको छ । यो अवधिमा कुल ५२ ओटा बैठक सम्पन्न भएका थिए जसमा संविधानसभाको पूर्ण बैठकको अवधि करिब १२३ घण्टा रह्यो ।

यो प्रतिवेदनले राजनीतिक दल, दलका नेता र सामाजिक समूहका आधारमा उपस्थितिको प्रवृत्ति विश्लेषण गरेको छ । विगतका प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिए झैं संविधानसभामा उपस्थितिको अभिलेखको सीमितता के हो भने हाजिरी पुस्तिकामा हस्ताक्षर गर्नुले मात्रै बैठकका सत्रमा सहभागी भएको वा विशेष योगदान गरेको वास्तविक चित्र दिँदैन । सभासद्को गैरहाजिरी सम्बन्धमा मिडियामा आएका सामग्रीबारे एकजना सभासद्ले भने, "हाजिर गरेर केही समयपछि हिँड्नेको संख्या पनि धेरै छ ।"[१९]

सामाजिक समूहको वर्गीकरणका आधारमा विश्लेषण गर्नु पहिलाको जस्तै कठिन रह्यो । उदाहरणका लागि, संविधानसभा सचिवालयबाट उपलब्ध गराइएको तथ्यांकअनुसार रमणी रामलाई पहाडी दलितको रूपमा सूचीकृत गरिएको छ जबकि उनी मधेसी दलित हुन् । त्यसै गरी पहाडी दलित धना पहरीलाई जनजाति सूचीमा राखिएको छ । सामाजिक समूह केलाउन लगभग २५० सभासद्सँग सम्पर्क गरी जानकारी संकलन गरिएको थियो । निलम्बनमा परेका चारजना सभासद् र दु-दुई ओटा क्षेत्रबाट निर्वाचित सदस्यहरूले छाडेको क्षेत्रमा असार २०७१ को उपनिर्वाचनबाट निर्वाचित चार सभासद्हरूको उपस्थितिलाई विश्लेषणमा समावेश गरिएको छैन ।[२०]

चित्र १ : राजनीतिक दलहरूको औसत उपस्थिति दर

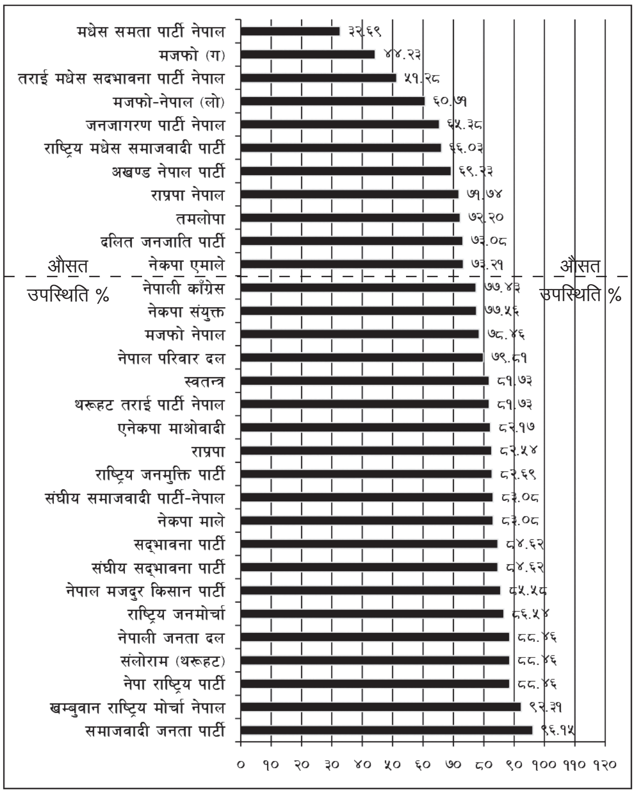

दोस्रो संविधानसभामा सभासद्हरूको औसत उपस्थिति दर ७६ प्रतिशत रहेको छ । यो पहिलो संविधानसभाको चार वर्षे कार्यकालको औसत उपस्थिति दर (जम्मा ६२%) भन्दा धेरै हो ।[२१] तथापि, यो उपस्थिति दरलाई सन्तोषजनक मान्न सकिँदैन, किनकि जनताले नयाँ संविधान लेख्न चुनेर पठाएका झन्डै एक चौथाई सभासद्हरू संविधानसभामा निरन्तर अनुपस्थित रहन्छन् भन्ने यसले देखाउँछ । राजनीतिक दलका सदस्यहरू संविधान निर्माण गर्ने आफ्नो दायित्वप्रति गम्भीर छैनन् भन्ने पनि यसले संकेत गर्छ । गणपुरक संख्या नपुगेर बैठक स्थगित भएका[२२] र नेताहरू संविधानसभा बैठकमा ढिलो

[१९] मार्टिन चौतारीसँगको अन्तर्वार्ता, २६ भदौ २०७१ ।

[२०] निलम्बनमा परेका चार जना सभासद्मा एनेकपा माओवादीका अशोककुमार मण्डल र शम्भु पासवान, सद्भावना पार्टीका सञ्जयकुमार साह र राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी नेपालका कान्ता भट्टराई छन् ।

[२१] थप विवरणको लागि हेर्नुहोस्, मार्टिन चौतारी जानकारी पत्र नं. ८, 'संविधानधसभा क्षयीकरणको अन्तर्य (२०६५-२०६९)', चैत २०६९ ।

[२२] Bhattarai, Kamal Dev. 2014. Lawmakers bask in the sun as house meets. *The Kathmandu Post*, 6 March, p. 1.

आउने र छिटो निस्कने[२३] गरेका समाचार पत्रपत्रिकामा आइरहेका छन् ।

सभासद्हरूको उपस्थितिलाई दलगत आधारमा केलाउँदा संविधानसभामा पहिलो र दोस्रो ठूलो दल क्रमशः नेका र नेकपा एमालेको उपस्थिति दर समग्र औसतको हाराहारीमा देखिन्छ । संविधानसभामा तेस्रो ठूलो दल एनेकपा माओवादीको उपस्थिति दर अघिल्ला दुई दलहरूको भन्दा धेरै (८२%) छ । संविधानसभामा चौथो ठूलो दल राप्रपा नेपालको उपस्थिति दर औसतभन्दा कम (७२%) छ । दलगत आधारमा केलाउँदा संविधानसभा बैठकमा सबैभन्दा बढी हाजिर हुने दल समाजवादी जनता पार्टी (९६%) देखिन्छ जसको नजिकमा खम्बुवान राष्ट्रिय मोर्चा नेपाल (९२%) छ । यी दुवै दलका एक एक जना मात्र सभासद् छन् । सबैभन्दा बढी गयल हुने दुई दलमा मधेस समता पार्टी नेपाल[२४] र मधेसी जनाधिकार फोरम (गणतान्त्रिक) छन् तिनको उपस्थिति दर क्रमशः करिब ३३ प्रतिशत र ४४ प्रतिशत मात्र छ । संविधानसभामा सहभागी राजनीतिक दलहरूको उपस्थिति दर चित्र नं. १ मा दिइएको छ ।

उपस्थितिको अभिलेखलाई व्यक्तिगत तहमा विश्लेषण गर्दा एवं नेतृत्व पंक्तिमा रहेका, प्रभावशाली मानिने र चिरपरिचित सभासद्को उपस्थिति केलाउँदा केही चाखलाग्दा तथ्य भेटियो । संविधानसभाका अध्यक्ष सुवास नेम्वाङसहित १५ जना सभासद् संविधानसभाका सबै बैठकमा सहभागी भएको पाइयो । दोस्रो, तेस्रो र चौथो उच्च उपस्थिति दरमा (क्रमशः ९८, ९६ र ९४ प्रतिशत) पनि ठूलो संख्यामा क्रमशः १६, १८ र २८ सभासद्हरू पाइयो । यो अघिल्लो संविधानसभाको पहिलो दुई वर्ष र समग्र चार वर्षको तथ्यांकभन्दा फरक हो । दोस्रो संविधानसभामा सबैभन्दा बढी गयल हुने सभासद् नेकाका प्रदिप गिरी हुन् जसको उपस्थिति दर चार प्रतिशतभन्दा कम छ । त्यस्तै, नेकाकै रामशरण महत तथा नेकपा एमालेका अध्यक्ष तथा सो दलका संसदीय दलका नेता खड्गप्रसाद ओली पनि बढी गयल हुनेमा पर्छन् । तिनको उपस्थिति दर क्रमशः १२ र १३ प्रतिशत छ । संविधानसभामा बढी गयल हुने सभासद्हरूको सूचीका लागि तालिका १ हेर्नुहोस् ।

पहिलो संविधानसभाको तुलनामा दलका उपल्लो पंक्तिका नेताहरूको उपस्थिति यसपालीको संविधानसभामा बढेको देखिन्छ । उदाहरणका लागि, नेकाका शेरबहादुर देउवा पहिलो संविधानसभाको चार वर्ष कार्यकालमा

तालिका १ : तल्लो १० उपस्थिति दर

क्र.सं.	नाम र दल	उपस्थिति दर %
१	प्रदिप गिरी (नेका)	३.८५
२	रामशरण महत (नेका)	११.५४
३	खड्गप्रसाद ओली (नेकपा एमाले), राज्यलक्ष्मी गोल्छा (नेकपा एमाले)	१३.४६
४	पवनकुमार शारडा (मजफो नेपाल लोकतान्त्रिक), नारायणप्रसाद साउद (नेका)	२५
५	सयन्द्र वान्तवा (राप्रपा नेपाल)	३०.७७
६	मेघराज नेपाली निषाद (मधेस समता पार्टी नेपाल), टेकबहादुर गुरूङ (नेका), लीला कोइराला (नेका), कर्णबहादुर थापा (नेकपा एमाले), बामदेव गौतम (नेकपा एमाले)	३२.६९
७	सुशील कोइराला (नेका)	३४.६२
८	आशा चतुर्वेदी (मजफो नेपाल लोकतान्त्रिक), अमर शर्मा, देव राज भार (नेकपा एमाले)	३६.५४
९	ज्ञानुदेवी गैरे (नेकपा एमाले)	३८.४६
१०	रमणी राम (मजफो नेपाल लोकतान्त्रिक), शेरबहादुर देउवा (नेका), कमलेश्वर पुरी गोस्वामी (तमलोपा)	४०.३८

सबैभन्दा बढी गयल (उपस्थिति दर २.४६%) थिए भने एनेकपा माओवादीका अध्यक्ष पुष्पकमल दाहाल सोही अवधिमा दोस्रो बढी गयल (उपस्थिति दर ६.५६ प्रतिशत) हुनेमा पर्दथे । विजयकुमार गच्छदार (मजफो लोकतान्त्रिक), उपेन्द्र यादव (मजफो नेपाल) र कृष्णबहादुर महरा (एनेकपा माओवादी) पनि पहिलो संविधानसभाको चार वर्षको अवधिमा क्रमशः १७, १८ र १९ प्रतिशत उपस्थितिसहित बढी गयल हुने १० जनाभित्र पर्दथे ।[२५] दोस्रो संविधानसभामा चाहिँ देउवा र दाहाल दुवैको उपस्थिति ४० प्रतिशतभन्दा माथि रह्यो भने पछिल्ला तीन जनाको उपस्थिति दर ७० प्रतिशतभन्दा माथि छ । प्रभावशाली तथा चिरपरिचित राजनीतिक व्यक्तित्वहरूको उपस्थिति दरको सूचीका लागि तालिका २ हेर्नुहोस् ।

तर, सबै मुख्य नेताहरू सदस्य रहेको ७० सदस्यीय संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिको उपस्थितिलाई नजिकबाट हेर्दा केही फरक तथ्यांक देखापर्छ । उदाहरणका लागि, देउवा र दाहालको यो समितिमा उपस्थिति दर क्रमशः ५१ र ४९ प्रतिशत छ, जबकि गच्छदारको उपस्थिति दर ९० प्रतिशत छ । केही चर्चित राजनीतिक व्यक्तिहरूको उक्त समितिमा उपस्थिति दरका लागि तालिका ३ हेर्नुहोस् ।

[२३] कान्तिपुर । २०७१ । कार्यशैली नफेरी संविधान आउँदैन । ३१ असोज, पृ. २ ।

[२४] यो पार्टीका एकमात्र सभासद् मेघराज नेपाली अस्वस्थ भएको र उनले हप्ताको दुई पटक मृगौलाको डायलाइसिस् गराइरहेको बताइएको छ ।

[२५] हेर्नुहोस्, मार्टिन चौतारीको जानकारी पत्र नं. ८, 'संविधानसभा क्षयीकरणको अन्तर्य (२०६५-२०६९)', चैत २०६९ ।

तालिका २ : केही प्रभावशाली तथा परिचित सभासद्हरूको उपस्थिति दर

क्र.सं.	नाम र दल	उपस्थिति दर %
१	अमृतकुमार बोहरा (नेकपा एमाले), कमला दोङ (नेकपा एमाले), जीवनबहादुर शाही (नेका)	१००
२	चित्रबहादुर केसी (राष्ट्रिय जनमोर्चा), लक्ष्मणलाल कर्ण (सद्भावना)	९४.२३
३	झलनाथ खनाल (नेकपा एमाले), अशोककुमार राई (संघीय समाजवादी पार्टी), मिलनकुमारी राजवंशी (नेपाल परिवार दल)	८८.४६
४	रेखा शर्मा (एनेकपा माओवादी)	८६.५४
५	गोपाल दहित (थरूहट तराई पार्टी नेपाल)	८४.६२
६	सर्वेन्द्रनाथ शुक्ल (तमलोपा)	८२.६९
७	सूर्यबहादुर थापा (राप्रपा)	८०.६७
८	बाबुराम भट्टराई (एनेकपा माओवादी), विजयकुमार गच्छदार (मजफो नेपाल लोकतान्त्रिक), रवीन्द्र अधिकारी (नेकपा एमाले)	७८.८५
९	उपेन्द्र यादव (मजफो नेपाल), कृष्णबहादुर महरा (एनेकपा माओवादी)	७३.०८
१०	रामचन्द्र पौडेल (नेका), नारायणमान बिजुक्छे (नेमकिपा), गगनकुमार थापा (नेका)	७१.१५
११	गोकर्णराज विष्ट (नेकपा एमाले)	६९.२३
१२	माधवकुमार नेपाल (नेकपा एमाले)	६५.३८
१३	विद्यादेवी भण्डारी (नेकपा एमाले), कमल थापा (राप्रपा नेपाल), सुजाता कोइराला (नेका)	६१.५४
१४	विश्वेन्द्र पासवान (दलित जनजाति पार्टी)	५७.६९

माथिका तथ्यांकबाट यो प्रस्ट हुन्छ कि मतदाताले संविधान लेखनको जिम्मेवारी सुम्पेका राजनीतिक नेताहरूको संविधानसभामा अर्थपूर्ण उपस्थिति छैन । एकजना पूर्व सभासद् एवं मन्त्री भन्छन्, "सामान्यतया सभासद्को उपस्थिति राम्रै देखिन्छ तर शीर्ष नेताको उपस्थिति हिजो पनि थिएन आजको संविधानसभामा पनि छैन ।"[२६] संविधानसभामा राजनीतिक नेतृत्वको न्यून उपस्थितिलाई अन्य सभासद्हरूले संविधान लेखन प्रक्रियाप्रति गम्भीर नभएको संकेतका रूपमा लिएका छन् ।[२७]

[२६] मार्टिन चौतारीसँगको अन्तर्वार्ता, २७ भदौ २०७१ ।
[२७] मार्टिन चौतारीसँगको अन्तर्वार्ता, २५ भदौ २०७१ ।

तालिका ३ : संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिको ३९ ओटा बैठकमा सभासद्हरूको उपस्थिति दर

क्र.सं.	नाम र दल	उपस्थिति दर %
१	प्रेमबहादुर सिंह (समाजवादी जनता पार्टी), रामचन्द्र पौडेल (नेका)	१००
२	चित्रबहादुर केसी (राष्ट्रिय जनमोर्चा), गोपाल दहित (थरूहट तराई पार्टी नेपाल)	९५
३	लक्ष्मणलाल कर्ण (सद्भावना पार्टी)	९२
४	सूर्यबहादुर थापा (राप्रपा), चन्द्रप्रकाश मैनाली (नेकपा माले), विजयकुमार गच्छदार (मजफो नेपाल लोकतान्त्रिक)	९०
५	सर्वेन्द्रनाथ शुक्ला (तमलोपा), अशोककुमार राई (संघीय समाजवादी पार्टी)	८७
६	झलनाथ खनाल (नेकपा एमाले)	८५
७	नारायणमान विजुक्छे (नेमकिपा), सुजाता कोइराला (नेका)	५९
८	कमल थापा (राप्रपा नेपाल)	५१
९	पुष्पकमल दाहाल (एनेकपा माओवादी), विद्यादेवी भण्डारी (नेकपा एमाले)	४९

चित्र २ : लैंगिकताका आधारमा उपस्थिति दर

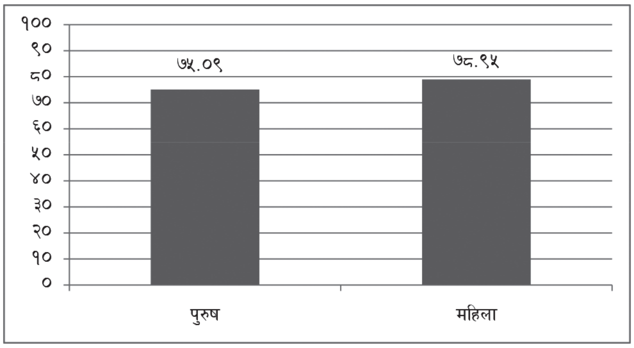

कुल ५६७ सदस्य रहेको संविधानसभामा,[२८] १७१ (३०%) महिला र ३९६ (७०%) पुरुषको प्रतिनिधित्व छ । उपस्थितिको अभिलेखबाट थाहा हुन्छ कि पहिलो संविधानसभाजस्तै पुरुषको ७५ प्रतिशतको तुलनामा महिलाहरूको उपस्थिति दर बढी अर्थात् करिब ७९ प्रतिशत छ (चित्र २) । यी दुवै चित्रले पहिलो चार वर्षको तुलनामा सभासद्को उपस्थिति दरमा वृद्धि भएको देखाउँछ । २०६५-२०६९ को अवधिमा महिलाको उपस्थिति ६५ प्रतिशत र

[२८] यो संख्यामा माथि उल्लिखित आठजना सभासद् (चार निलम्बित र चार उपनिर्वाचनबाट आएका) सामेल छैनन् न १३ भदौ २०७१ मा मन्त्रिपरिषद्बाट मनोनित १७ सभासद् चाहिँ समावेश छन् । मन्त्रिपरिषदबाट मनोनित गरिने २६ सिटमा औपचारिक रूपमा 'विशिष्ट व्यक्तित्वहरू र प्रतिनिधित्व नभएका समुदायहरूलाई' मनोनयन गरिनेछ भनिएको छ ।

पुरुषको ५८ प्रतिशत थियो । यसले दुई लैंगिक समूह बीचको उपस्थितिको भिन्नताको दूरी घटेको देखाउँछ ।

संविधानसभाको सामाजिक बनावटलाई हेर्दा, २३३ (४१%) ब्राम्हण-क्षेत्री-ठकुरी (अथवा 'अन्य'), १८१ (३२%) जनजाति, ८६ (१५%) मधेसी, २९ (५%) पहाडी दलित, १३ (२%) मधेसी दलित, १९ (३%) मुस्लिम र ६ (१%) माडवारी छन् (चित्र ३) ।

उपस्थिति दरलाई सामाजिक समूहको आधारमा छुट्टयाएर तुलना गर्दा पहिलो संविधानसभाको जस्तै प्रवृत्ति दोस्रो संविधानसभामा पनि देखिन्छ (चित्र ४) । अझ स्पष्ट भन्नुपर्दा, अघिल्लो संविधानसभामा जस्तै अन्य सामाजिक समूहको तुलनामा पहाडी दलितहरूको उपस्थिति दर उच्च (७९.६४%) पाइयो भने माडवारी समूहको उपस्थिति दर सबैभन्दा न्यून (५३.५३%) पाइयो ।[२९]

चित्र ३ : जात/जातीयताका आधारमा संविधानसभाको बनावट

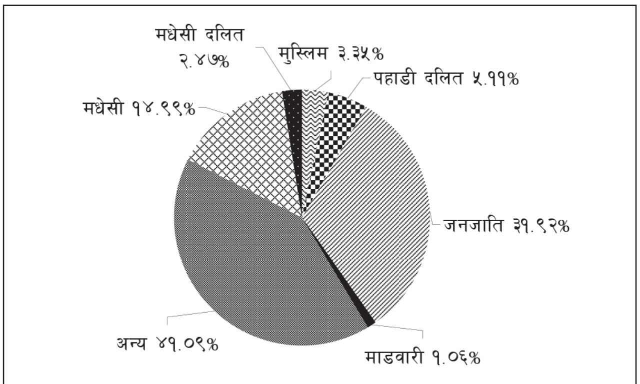

चित्र ४ : विभिन्न सामाजिक समूहहरूको उपस्थिति दर

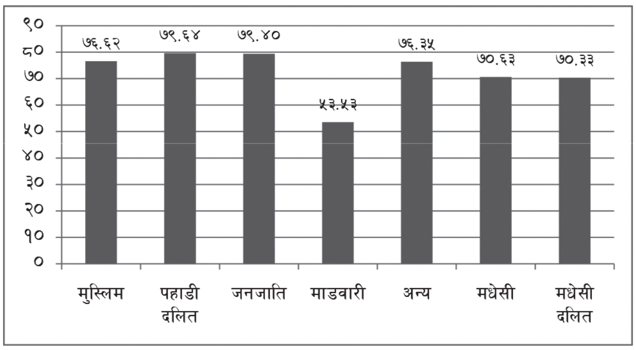

[२९] एक जना संविधानसभा सदस्यका अनुसार, सीमान्तीकृत समूहहरूका लागि संविधानसभामा उपस्थिति दरले फरक पार्न सक्छ किनकि उनीहरूलाई 'न्याय चाहिएको छ' । मार्टिन चौतारीको अन्तर्वार्ता, २६ भदौ २०७१ । पहिलो संविधानसभामा सदस्यहरूको उपस्थिति दरको भिन्नताको उद्धृत कारण थाहा पाउन हेर्नुहोस्, मार्टिन चौतारीको नीति पत्र नं. ४, 'संविधानसभामा उपस्थिति र सहभागिता' असोज २०६७, पृ. ११ ।

निष्कर्ष

संविधानसभामा सभासद्हरूको उपस्थितिको अभिलेख केलाउँदा पहिलो संविधानसभामा जस्तै राजनीतिक सम्भ्रान्त (एलिट) हरूको संविधान लेखनप्रतिको प्रतिबद्धतामा संशय गर्ने ठाउँ देखिन्छ । त्यसमाथि, मुख्य दलहरूलाई विशेषाधिकार दिने गरी गरिएको संविधानसभाको संरचना र राजनीतिक तहहरूको संवर्द्धन गरेर संविधानसभा राजनीतिक रूपमा समानहरूले लोकतान्त्रिक विर्मशबाट नयाँ संविधान लेख्ने स्थान हो भन्ने मान्यतालाई म्याद गुज्रिएको पुरानो विचार जस्तो बनाइएको छ । राजनीतिक विचारहरूलाई नियन्त्रण गर्न खोज्ने प्रयत्नका परिणामहरू ठोसरूपमा मस्यौदा संविधान उपलब्ध भएपछि त्यसमाथि हुने वास्तविक बहसहरूबाट स्पष्ट हुनेछ । साथै, विगतको अनुभवका आधारमा सार्वजनिक बहस र सहभागितामा ध्यान नदिई समयसीमालाई संकुचन गर्दै जानु अदूरदृष्टि हो । समयसीमा पालना गर्ने नाममा नयाँ संघीय नेपालको ढाँचा तयार गर्ने काममा नागरिकको आफ्नो विचार राख्न पाउने अधिकारलाई उपेक्षा गरिनु हुँदैन । पहिले भनिएझैँ एउटा लोकप्रिय र लोकतान्त्रिक संविधानलाई पूर्णता दिन सार्थक सार्वजनिक विचारको संकलनलाई त्याग्दा ठूलो राजनीतिक जोखिम रहन्छ ।

Δ

मार्टिन चौतारी

मार्टिन चौतारी अनौपचारिक छलफल समूहका रूपमा सन् १९९१ मा स्थापना भएको हो । त्यति बेला विकासे कार्यकर्ता र प्राज्ञिक व्यक्तिहरू पाक्षिक रूपमा भेटी समसामयिक विषयमा आ-आफ्ना धारणा र अनुभव साटासाट गर्थे । यस छलफल समूहका संस्थापकमध्येका एक– मार्टिन हफ्टनको देहावसानपछि सन् १९९५ मा उक्त अनौपचारिक समूहलाई मार्टिन चौतारी नाम दिइयो । सामाजिक विकास तथा अनुसन्धान केन्द्रको व्यवस्थापनमा छ वर्ष रहेपछि सन् २००२ मा मार्टिन चौतारी छुट्टै गैरसरकारी संस्थाको रूपमा काठमाडौँमा दर्ता भयो ।

चौतारीको सुरु देखिकै उद्देश्य सार्वजनिक संवाद र सार्वजनिक बहसको गुणस्तर उकास्नु हो । नेपालमा बहस र अन्तर्क्रियाको अभ्यास निकै कम हुने बेलामा स्थापित मार्टिन चौतारी अहिले पनि अनौपचारिक तर गहन सार्वजनिक छलफल गर्ने थलोका रूपमा देशभर परिचित छ । यहाँ सातामा दुई दिन विविध विषयहरूमा छलफल हुन्छ । यसबाहेक यसले मिडिया, सुशासन र प्रजातन्त्र, शिक्षा र जीविकोपार्जनका विषयमा लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरणको दृष्टिकोणसहित अनुसन्धान गर्दै आएको छ । युवा अनुसन्धातालाई अनुसन्धानको व्यावहारिक प्रशिक्षण दिने काम (मेन्टरिङ) पनि चौतारीको अभिन्न पाटो हो ।

अहिलेसम्म चौतारीले वार्षिक जर्नल *मिडिया अध्ययन* लगायत ८३ ओटा पुस्तक प्रकाशन गरिसकेको छ । यस वर्ष (सन् २०१४) देखि *मिडिया अध्ययन* जर्नलको प्रकाशकीय जिम्मेवारी भृकुटी एकेडेमिक पब्लिकेसन्सलाई दिइएको छ । मण्डला बुक प्वाइन्टले प्रकाशन गर्ने जर्नल *स्टडीज इन नेपाली हिस्ट्री एण्ड सोसाइटी*को सम्पादकीय गृह पनि चौतारी हो । सन् २००६ देखि मार्टिन चौतारीले अनुसन्धान पुस्तकालय र मिडिया डकुमेन्टेसन सेन्टर सार्वजनिक उपयोगका लागि खुला गरेको छ । पुस्तकालयमा २० हजारभन्दा बढी पुस्तक छन् जसमध्ये एक चौथाईभन्दा बढी मिडियासम्बन्धी छन् ।

मार्टिन चौतारीका पाँच काम–छलफल, अनुसन्धान, अनुसन्धान प्रशिक्षण, प्रकाशन र पुस्तकालय–आपसमा अन्तरसम्बन्धित छन् । समष्टिमा यिनले सुसूचित संवाद र विश्लेषणमूलक अनुसन्धानमार्फत राज्य र नागरिक बीचको सामाजिक सम्बन्धलाई सबल पार्ने र समावेशी सार्वजनिक वृत्त विस्तार गर्ने चौतारीको मुख्य उद्देश्यलाई सघाइरहेका छन् ।

बाट : मार्टिन चौतारी
२७ जीतजङ्ग मार्ग, थापाथली
पो.ब.नं. १३४७०
काठमाडौँ, नेपाल
टेलिफोन : + ९७७-१-४१०२०२७/४२३८०५०
फ्याक्स : + ९७७-१-४२४००५९
इमेल : chautari@mos.com.np
वेब : www.martinchautari.org.np

लाई :
____
____
____
____
____